

Dünya ədəbiyyatının görkəmli nümayəndəsi Lev Tolstoy Anton Pavloviç Çexovun yaradıcılığı haqqında belə deyib: "Əgər bütün rus ədəbiyyatı təsadüf ucbatından yoxa çıxsaydı və təkcə Çexovun hekayələri qalsaydı, bunlar əsl rus həyatı barədə bütün dünya xalqlarında aydın təsəvvür yaratmaq üçün kifayət edərdi".

Elə bu təsəvvürün aydınlığında onu duymaq üçün bu günlərdə Mingəçevir Dövlət Dram Teatrının səhnəsində rejissor Nicat Alatoranın (Mirzəzadə) quruluşunda Çexovun "Ayı" vodevilinə - xəlifcə gülüşünə baxmaq qərarına gəldim. Öncə deyim ki, birpərdəli zarafat, müəllif tərəfindən N. N. Solovtsovaya ithaf olunub. Əsasən vodevilin üç iştirakçısı olan və 50 dəqiqə davam edən tamaşaya, rejissor Nicat Alatoran tərəfindən bir məkan çərçivəsində cərəyan etməklə, altı iştirakçı ilə quruluş verilib. Yeni rejissor səhnəyə əlavə üç köməkçi obraz əlavə edib. Əlavə olunan obrazlar heç də rejissor təxəyyülünün yeni təqdimatı deyil. Bu obrazlar Çexovun digər pyeslərindən götürülən, onun öz düşüncələrinin məhsuludur. Ancaq bu əlavələr heç də vodevilin tam olaraq açılmasına xidmət etmir. Əksinə, səhnədə daha çox əsas obrazların əl-ayağına dolaşır.

Çexov özünün 1888-ci ildə qələmə aldığı "Ayı" vodevilində ciddi sosial-əxlaqi problemlər qaldıraraq, onun yığcam, konkret bədii şərhini verir. Belə ki, "Ayı"nın süjeti çox sadədir. Sadə olduğu qədər də çətin. Pərdə açılır-açılmaz, ilk andaca böyük coşqu və sevgi ehtirasları ilə dolu olan qadının taleyi ilə qarşılaşıq. Yelena İvanovna Popova adlı gənc mülkədar dul qadın, vəfat edən ərinin hələ də yasını saxlamaqda davam edərək, bir ilə yaxındır ki, evindən kənara çıxmır. Nökəri, yaşlı Luka - aktyor Asim Məmmədov isə gənc qadının bu cür həyat tərzini keçirməsinə görə, onu məzəmmət edir, yas saxlamaqdan qurtarıb, yeni həyata atılması üçün dilə tutmağa cəhd göstərir. Lakin ərinə vəfalı olan xanım, bu mövzuda heç nə eşitmək istəmir, həyat tərzini dəyişmək, yeni həyata başlamaq üçün ona təzyiq göstərən xidmətçinin təkliflərini qətiyyətlə rədd edir. Müəllifin təsvirindən və vodevildə yaşlı xidmətçi Lukanın sözlərindən belli olur ki, o, qəşəng, cavan, enerjili, "xəmiri südlə qandan yoğrulmuş" və ərinin sevgisinə son dərəcə vəfalı, sədaqətli olan güclü bir qadındır. Hərçənd ki, sağlığında əri ona heç də qiymət verməyən, dəfələrlə xəyanət edən, ona istənilən diqqəti göstərməyən bir tip olaraq təsvir edilir. Bu inciklik uzun müddətdir ki, onun qəlbinə hakim kəsilib. Gənc qadın bununla ərinə, həyatda həqiqi məhəbbət və sədaqətin mövcud olduğunu sübut etməyə çalışır. Onun sözlərinin bir qisminə də matəm, tabut, kölgə, məzar kimi ölüm sematikası ilə əlaqəli olan bir sıra ifadələrə rast gəlmək mümkündür. Bütün bunlar göstərir ki, həyat onun üçün artıq tükenib. O, melanxoniya məruz qalaraq, ətraf çevrəsinə son dərəcə biganə və laqeyddir.

Bütün bu sadəliklərə baxmayaraq, səhnəni seyr etdikcə, elə ilk andanca hadisələrin nə qədər sönük başlaması və aktyor ifalarının göstərmə xarakterli olması məndə böyük təəssüf hissi oyadı. Ən əsası da, rol bölgüsünün düzgün aparılmaması da tamaşaya olan baxışlarımı tamamilə dəyişdi. Belə ki, vodevilin əsas obrazı olan Popova, müəllif Çexov tərəfindən 30-35 yaşlarında yanaqları zənəxdanlı gənc dul təsvir edilərsə də, səhnədə respublikanın xalq artisti, 73 yaşlı görkəmli sənətkar Ella

Ehtiyatlı olun, bu, Çexovdur

Və ya Mingəçevirdə birpərdəli "Ayı" zarafatı

Yaqubovanın görünməsi çox təəccüblü idi. Əslində qeyd etməliyəm ki, Çexovun yaradıcılığı XIX əsrin 80-ci illərindən başlayır. Bu dövrdə Avropa incəsənəti və ədəbiyyatında mühüm dəyişikliklər baş verib. Yazıçılar və yaradıcı şəxslər bu dövrdə klassik realizmdən imtina edərək, yeni təsviri üsul və metodlara üz tutublar. Məhz bu baxımdan da Çexov, yaradıcılığının ilkin mərhələsində həyatın dramatik tərəflərini canlı və bədii əks etdirmək üçün həcmcə kiçik, yığcam vodevil janrını seçib. Lakin o, seçdiyi janrı əvvəlki ənənələrdən uzaqlaşdıraraq, keyfiyyət baxımından əhəmiyyətli dərəcədə zənginləşdirərək, əsasən yüngül mövzularda yazaraq, mənasız gülüş doğuran özünəqədərki rus vodevilini məzmunca ciddi, əhəmiyyətli janrlara - komediya və drama yaxınlaşdırıb. Daha doğrusu, Çexov komediya, yaxud dramla vodevilin fərqi yalnız onların həcmində görüb. Məhz bu prinsipdən çıxış edən yazır, vodevili ənənəvi mənada deyil, birpərdəli dram, yaxud komediya kimi dəyərləndirib.

Bildiyimiz kimi, Ayı - slavyanların, arxa, havadarı kimi, onların ehtiram mücəssəməsi olan totemi sayılır. Eyni zamanda, rusların da xalq nağıllarında ağırtpərənən, astagel, lakin güclü, özəmətli ənənəvi bir obraz olaraq əksini tapır. Adətən cəmiyyət içərisində özünü apara bilməyən, qanmaz, kobud, ağına-bozuna baxmayan, tərbiyəsiz adamlar bir qayda olaraq "ayı" adlandırılırlar. Vodevilə nəzər salarkən bütün bu sematik cəhətlərin hamısı bir küll halında mülkədar Qriqori Stepanoviç Smirnovda xarakter olaraq cəmlənib. O, əvvəlcə Yelena İvanovnanı kobud, "yontalanmayan" qadın kimi qəbul edir və onun incə, həssas duyğularını, əri üçün keçirdiyi hüzn və xifəti dərk etməkdə çətinlik çəkərsə də, axırda həqiqi, qüvvəli bir fərd kimi qadının təxəyyülündə olan kişiyyə çevrilir.

Popovanın evinə öz borcunu almağa gələn mülkədar Smirnov həmçinin bir xarakter olmaq etibarını ilə bu qadın qəhrəmanla müqayisədə tam onun əks bir versiyasıdır. Əslində o, gündəlik, zəruri qayğılarla yüklənən, romantik hisslərə yad, coşqun, əzmlili və qətiyyətli addımlar atmağa qadir olan bir şəxsdir. İlk anlarda onun nitqi kobud, acı, tikanlıdır və qadının iztirab-

larına süni bir tərz kimi baxır. Amma qadının temperamenti oyanıb baş qaldırdığı və kişiyyə meydan oxuduğu zaman, mülkədar başa düşür ki, qarşısında heç də səfeh və aciz olmayan, yüngülxasiyyət, başıboş bir dul qadın deyil, əksinə, güclü, həyatsevər bir xanım dayanmışdır.

O, qadına valeh olaraq bir neçə dəfə "İlahi, bu necə qadındır!" - deyə təkrar edir. Beləliklə, Çexov burada təbii və sadə bir yüngüllüklə məhəbbətin, gözəlliyin, gəncliyin, coşqunluğun və həyat eşqinin insan üçün nə qədər vacib olduğunu vurğulamağa çalışır. Smirnov obrazını respublikanın əməkdar artisti Şıxı Yaqubov ifa edir. O, səhnədə hər zaman müəllif ideyasına sadıqlığını peşəkar aktyor ifası ilə təqdim etməyə çalışır.

Hadisələr dul qadıncı Smirnovun borc pullarının tələb edilməsi ilə daha da gərginləşir. Ancaq qadın pulları yalnız "birisi gün" ödəyə biləcəyini bildirərsə də, ısrarlı və inadlı olan Smirnov adlı bu mülkədər özü də borclu olduğu üçün və borcunu ödəyə bilməzsə, əmlakının müsadirə olunacağı bildirib, təkidlə, pullarını elə bu gün almaq istədiyini bəyan edir. Mübahisə uzanır və son anda məsələ daha da ciddiləşərək duel vəziyyətinə çatır.

Qadın bu dueli qəbul edir. Qadının qorxmazlığını, cəsarətini və heç bir şeydən çəkinmədiyini gören mülkədar, onda olan temperaməntə valeh olur. Başa düşür ki, həyatda axtardığı qadına rast gəlib və ona aşiq olub. Bütün bu səhnələr daha cılığın və həssas coşqu ilə davam etməli olduğu halda, obrazlar sükut içində bir süstlüklə hadisələrin inkişaf mexanizminə belə daxil ola bilmir, əksinə, hər iki obraz sanki səhnədə bir-birinə yad xarakterik xüsusiyyətləri ilə seziilir.

Qeyd etmək lazımdır ki, vodevilin süjeti nə qədər sadə olsa da, burada bir neçə ənənəvi sxemi özündə cəmləşdirir. Hələ Şekspir dönməndən bizə çox yaxşı tanış olan "inadçınlı əhliləşdirilməsi" motivi bu vodevildə də özünü büruzə verir. Əlbəttə ki, vəfalı və ya dul qadını ovsonlamaq, şirnikləndirərək tovlamağın və başdan çıxarmağın ustası olan Don Juandan gələn səsləşmələr də Çexovun vodevilində onun ideyasına müəyyən mənada təsirini göstərib.

Vodevilin kulminasiya nöqtəsi olan duel səhnəsi də parodiya və ənənəvi motiv oyunları zəminində qələmə alınıb. Burada döyüşə kişi və qadın cəlb edilir və elə buna görə də, duel səhnəsi özünün həqiqi mənasından başqa bir də məcazi mənə daşımaqla məhəbbət, eşq uğrunda gedən mübarizə simvoluna çevrilməyə başlayır.

Rejissor Nicat Alatoran məhz bu ideyanı əsas götürərək vodevilin səhnə traktokasında sevginin əbədi bir məşəl olaraq yandırdığını təqdim etməyə çalışır.

60-80-ci illərdə fəaliyyət göstərən fransız rəssamları belə bir nəzəriyyə ortaya çı-

xarıblar ki, fotoşəkil icad olunandan sonra dəqiq təsvirə ehtiyac yoxdur və təsvir görüntü ilə yanaşı, təsvir edən, yeni yaradıcı şəxsin təfəkkürünü də özündə ehtiva etməlidir. Yəni rəssam, yazıçı gördüyündən başqa, necə gördüyünü də təsvir etməyi bacarmalıdır. Elə bu əsasla da ona görə təsvir olunan obyekt və onu müşahidə edən subyekt üst-üstə düşür. Məhz Çexov da impressionistlər kimi, yəni 60-80-ci illərin nümayəndələrindən olaraq həyatı daim hərəkətdə təsvir edib. Məhz ona görə, elə bir təsvir yaratmağa çalışırdılar ki, guya bu hadisə hal-hazırda

gözümüzün önündə, biz orda iştirak edərək baş verir. Bunun üçün də onlar müəyyən sözlər seçirdilər ki, dəqiqliyi, bu dəqiqə baş verəni bizə çatdırı bilsinlər. Rejissor Nicat Alatoran məhz bu ideyanı əsas götürməklə, Popovanın vəfat edən həyat yoldaşının evdə asılan portretini canlı obraz formasında təqdim etməsi, heç də bu məqsədə xidmət etmirdi. Əksinə, səhnədə aktyor Aydın Quliyev Nikolay obrazında müxtəlif səpkili jest və hərəkətlər göstərməsi müəllif ideyasının təqdimindən çox uzaqdır. Beləliklə, təəssüf ki, rejissor traktokasında bu ideya quruluş mexanizmində öz həllini tapa bilməyib. Bununla yanaşı, iki qulluqçu xanım surətlərinin-aktrissaların Nargilə Abdullayeva və Fəridə Məmmədovanın da səhnədə köməkçi obraz olaraq göstərilməsi vodevilin ideya və bədii cəhətdən daha dolğun bir formada Çexov yaradıcılığına uyğunlaşması ideyasından çox uzaqdır.

Əslində vodevilin əsas ideyası "bütün insanlar heç də eyni ola bilməzlər, həm kişilərin, həm də qadınların içində elə fərqlər tapılır ki, onların dünyagörüşü heç də eyniyyət təşkil edə bilmir, eyni bir sosial problemə onlar tamamilə əks bir mövqedən baxmağa qadir olsalar belə, yenə də ümumi dil tapıb bir yerdə yaşamağa məhkum ola bilərlər" fikrindən qaynaqlanır. Təəssüf ki, yeni səhnə quruluşu bu ideyanın Çexov baxış və görüşləri ilə eyni bir formada təqdim olunması ehtivasını tamaşaçıya təqdim edə bilmir.

Tamaşanın quruluşçu rəssamı, respublikanın əməkdar rəssamı Rafael Həşimov və musiqi tərtibatçısı isə Elnur Rəsulovdur. Quruluşçu rəssam Rafael Həşimov yenə də səhnədə öz işini yüngülləşdirmək xətrinə bir neçə tamaşanın dekorlarından istifadə etməklə, səhnə tərtibatı verib. Bu da Çexov yaradıcılığına və onun vodevilinin ideya bədii formasının açılmasına ziddir. Görünür, rəssam vodevili oxumadan səhnədə hadisələrin vəziyyətinə uyğun olaraq tərtibat verməyi daha üstün tutub. Bununla da, tərtibat sönük və rejissor işinin daha da çətinləşməsinə xidmət edib.

"Aktyorluq sənətinin texnikası yoxdur və ola da bilməz" fikrini eşidəndə bədbinləşirəm. Bədən aktyorun alətidir. Rejissorumuz məhz bu xüsusiyyətləri, tamaşanı hazırlayarkən dərinlənə duymalı idi. Unutmayaq ki, Çexov yaradıcılığı eksperimentə uyğun gəlir. Hər bir teatr isə "Yuğ"çuluq demək deyil. Ehtiyatlı olun, bu, Çexovdur!

Anar Burcəliyev,
teatrşünas

Azərbaycan Respublikası Prezidenti yanında Kütləvi İnformasiya Vəsaitələrinin İnkişafına Dövlət Dəstəyi Fondunun maliyyəsi əsasında hazırlanıb.